
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2013 (год. XXII), ISSN 2367-8585

Николай Звезданов

ВЕЛИЧИЕТО И ПАДЕНИЕТО НА САМОПОЗНАНИЕТО

Nikolay Zvezdanov

THE SELFAWARENESS' HIGH AND LOW

Лермонтовият „Герой на нашето време“ интригува до днес с точния анализ на вътрешните драми у модерния човек. Историята на Григорий Александрович Печорин е историята на самоизграждащия се човек, на самотния страдалец и на гордия скиталец в света. Рефлексията на Печорин не е благодат, а проклятие над личността, осъзнаващата своята умна ненужност. Скуката е метонимия за безизходицата на душата в света на меркантилизма.

Ключови думи: „Герой на нашето време“, Печорин, скука, модерност

Lermontov's A Hero of Our Time never fails to impress with its accurate analysis of modern man's inner drama. Grigoriy Aleksandrovich Pechorin's story is that of a self-made man, of a lone sufferer and dignified wanderer around the world. Pechorin's reflection isn't a blessing but rather a damnation of a person who has come to realize his brainy superfluity. Boredom is a metonym for the impasse of the soul in the calculating greedy world.

Keywords: A Hero of Our Time, Pechorin, boredom, modernity

Историята на човешката душа постига най-пълното си и задълбочено етико-философско решение в руската и европейската литература до първата половина на XIX век в гениалния роман на Лермонтов – “Герой на нашето време” – романът-синтез на своята епоха

и на величествените усилия на времето за решение на проклетите въпроси на битието. В тази най-загадъчна и “вечно нова книга” на руската литература човешката личност ни се разкрива в един неимоверно широк духовно-нравствен диапазон, в който границата между доброто и демоничното “високо зло” е твърде проблематична и с това разширява представите ни за човешката природа в нейните извечни измерения.

“Герой на нашето време” е първият философско-психологически роман в руската литература. Романът на Лермонтов е огромен принос в постигането на диалектически усложнената и противоречиво-цялостна структура на човешката личност. Той сменя в себе си многообразни традиции и тенденции в изображението на “героя на века” и в същото време е ново слово в руската и световната литература. В него органически се съчетават социално-философското начало с острата сюжетност в изображението на характерите. Със своя “най-загадъчен роман в руската литература” (Виноградов) Лермонтов трасира пътя на великите си последователи в решението на проблема за човека и неговото назначение в света.

“Герой на нашето време” се състои от отделни самостоятелни повести и новели, свързани в органично и синкретично цяло – едно уникално единство в жанровата система на романната структура в европейската литература от първата половина на века. Проблемът за личността е централен в творбата: за автора “историята на човешката душа ... е едва ли не по-любопитна и полезна от историята на цял един народ”. На тази гледна точка стои и Белински, който през 1840 г. по повод на романа пише следното: “За мен сега човешката личност стои по-високо от историята, по-високо от обществото, от човечеството. Това е мисълта и размисълът на века!” Човекът и съдбата, човекът и неговото назначение в света, свободата на волята и необходимостта (съдбата) – всички тези въпроси получават в Лермонтовия роман многообразно и дълбоко философско изпълнение. “Герой на нашето време” е повествование за руското безвремие от първата половина на XIX век, което прераства в екзистенциално безвремие на личността въобще, а чрез нея – в универсална духовна драма, родена от загадъчния и непонятен смисъл на битието.

* * *

Отговорът на въпроса : “**Кой е Печорин?**” изисква не по-малко духовни усилия от въпросите, свързани с битието и съдбата на литературни герои като Хамлет, Дон Кихот, Фауст или Разколников. Григорий Александрович Печорин е гениалното художествено откритие на Лермонтов. При очевидната близост с Онегин, Печорин е нов етап в развитието на руското общество и литература; в него е снета трагедията на вече завършената личност като резултат от интензивното развитие на руското общество и на личното самосъзнание от първата половина на XIX век, когато невъзможността за практическа реализация води до интензивно самовглъбяване и от конкретно-социалните въпроси на времето се стига до въпроси от общочовешко и нравствено-философско естество. Поради тази причина от втората половина на XIX век до днес образът на Печорин се свързва с определението “*излишен човек*” и подобно на Онегин, както и на редица Тургенееви герои попада в категорията на “излишните хора” на руската литература. Ситуацията на “излишност” тук е свързана както с невъзможността на Словото да прерасне в Дело, така и с ускореното духовно развитие на висшия културен слой на руското общество, който твърде мощно и трагично изпреварва своето време и поради това узнава безвремието на безвременна Николаевска Русия.

Такава е частта и на Печорин. Той е дворянин интелгент от Николаевската епоха, неин продукт, жертва и герой в едно, с душа болна от света и болна поради света. Но в него има нещо повече от това, което го прави представител на определена епоха; в съдбата му ни се открива нещо много важно, общочовешко, което го превръща в гражданин на “великото семейство на човешкия род” (Белински) и това придава на Лермонтовия роман общочовешки и философски смисъл. Историята на Григорий Александрович Печорин е **историята на самоизграждания се човек**, на самотния страдалец и на гордия скиталец в света.

Да си спомним знаменития портрет на Печорин, за който критиката говори, че няма равен на себе си в историята на европейската литература на XIX век. Със самия портрет Лермонтов ни внушава двойственото начало в личността на Печорин: здраво телосложе-

ние – малка аристократическа ръка с бледни пръсти; когато върви, не размахва ръцете си – признак на “известна скритост в характера”; когато седи, цялото му тяло изразява “някаква нервна отпуснатост”, подобно на “Балзакова тридесетгодишна кокетка върху пухените си кресла след уморителен бал” – признак на нервност в характера. Кожата му издава “някаква женска нежност”; въпреки светлия цвят на косите, мустаците и веждите му са черни – “признак на порода в човека, тъй както черната грива и черната опашка у бял кон. Когато той се смее, очите не се смеят – “признак или на зъл нрав, или на дълбока, постоянна тъга”. Тук **всяко външно е “признак” на вътрешното**; Лермонтов дири чрез видимото скритите значения на човешката природа.

Надарен с огромен природно-духовен потенциал, без възможност да го приложи в строго рестриктивната и нивелираща руска действителност, Печорин е болен от болестта на своето време – **Скуката** – неговия неизменен спътник и палач. (“Аз съм като човек, който се прозява на бала, а не отива да спи, защото я няма каретата му”). Печорин е осъзнал своята обреченост; той е наясно, че при наличието на сила за действие и невъзможност за такова действие, човекът ще загине. Защото енергията не се губи, тя само сменя своето назначение и посока. Вместо да служи на целите на създанието, духът на Печорин служи на целите на разрушението и саморазрушението. Печорин е посетил света в едно безидеално време и не е успял да формулира свой идеал за висшето си назначение в живота. А ненасочената духовна енергия е убийствена и самоубийствена. Така че неговата гибел (Персия) е въпрос на време и случай. “Душата ми е покварена от света – говори той на Максим Максимич, – въображението ми е неспокойно, сърцето ненаситно; на мене всичко ми е малко; към скръбта също леко привиквам както към наслаждението, и от ден на ден животът ми става по-празен...” Всички негови “експерименти” в романа са опит за бягство от непобедимата и неизтребима скука, или още по-точно – предизвикателства срещу Скуката-Съдба. В тези експерименти той печели сраженията, но губи Смисъла, а с това – и собствения си живот. Печорин е надарен с огромно знание за човешката природа, но той познава и използва предимно негативните страни на човешките

същества за целите на управлението и манипулацията. У него като че ли съществува някакъв нравствен астигматизъм за доброто начало у човека.

Степента на осъзнатост е това, което отличава Печорин от неговия духовен предшественик – Онегин. Той е философична натура и в този смисъл – типично явление за своето време – време на философстващия дух. Рефлексията на Печорин не е благодат, а проклятие над личността, осъзнаващата своята **умна ненужност**. Пред нас е не просто характер, а **личност**, постигаща себе си, надарена с мощно самосъзнание и воля за духовно самопостигане и екзистенциална истинност на битието. Водещото начало у Лермонтовия герой е самопознанието, стремежът да разбере себе си и света. Дневникът на Печорин, който по същество е един вътрешен монолог, е опит за ретроспективен самоанализ, стенограма на самопознанието на духа.

* * *

Трагедията на Печорин е трагедията на **вътрешно разединената личност**. Душата на Печорин е арена на битка между две несъвместими начала; героят на Лермонтов нееднократно говори за своята двойственост (“В мене има двама човека: единият живее в пълния смисъл на тази дума, другият мисли и го съди...”). Наистина противоречието между разума и сърцето у него е драматично, но гибелно за Печорин е *противоречието между потенциално възможното и действителното като негово възплъщение*. А това противоречие е резултат от загуба на Смысла, от невъзможността да се съединят в едно тези две трагически разделени, противоборстващи начала, и да се постигне Цялото. Въпросът е в това, че Лермонтовият герой не вярва на света, а следователно – и на неговия Създател. За него не съществува никакъв морален абсолютен. Поради тази причина у Печорин се наблюдава инфлация на личността, разпад на Цялото и затова, вместо да се уповава на Провидението, той дири предизвикателствата на Съдбата, която осъзнава като наказваща и възмездяваща едновременно.

Малко е да се каже, че Печорин дири истината за самия себе си, той е в битка за окончателност на тази истина. Героят на Лермонтов не се страхува от тази истина, колкото и горчива да е понякога тя.

Той дири последните ѝ предели. За него самопознанието е драма, но и висша наслада, която не би заменил за нищо друго в света. И тук става ясно, че тази окончателност е непостижима, че човекът, устремен към завършеност, е принципиално незавършен и че последните предели на Истината за него си остават тайна.

Трябва да се има предвид и фактът, че в изповедите си, които са опит за самохарактеристика и самопостигане, Печорин “играе” и често е склонен към манипулации на другите, за да ги управлява за своите цели. Да си спомним знаменитата му изповед пред Княжна Мери (“Да, такава е била моята участ от самото детинство...”). Тази изповед, на която читателят е склонен да повярва, се предхожда от многозначителната фраза: “Аз се замислих за минута и после казах, като *приех дълбоко трогнат вид*”. В дадения случай “играта” е насочена към сърцето на Княгиня Мери, в което той дърпа струната на състраданието, а известно е, че женската природа е състрадателна и отзивчива и често пъти от състраданието се стига до любовта и саможертвата. Печорин отлично знае това. В тази изповед Печорин “се изписва” като жертва на обществото, към което принадлежи. Звучи темата за “оскърбеното добро”. Героят хвърля вината изцяло върху другите: *“Всички четяха на лицето ми признаци на лоши свойства, които не съществуваха; но тях ги предполагаха – и те се родиха. Бях скромнен – обвиняваха ме в лукавство: станах скрит. Аз дълбоко чувствах доброто и злото; никой не ме е ласкал, всички ме оскъряваха: станах злопамен. Бях тъжен, другите деца весели и бърбиви; чувствах се по-високо от тях – поставиха ме по-ниско: станах завистлив. Бях готов да обичам целия свят – никой не ме разбра: научих се да мразя <...> Говорех истината – не ми вярваха: почнах да лъжа <...> Станах нравствено осакатен: едната половина от моята душа не съществуваше, тя изсъхна, изпари се, умря, аз я отрязах и я хвърлих... но вие сега събудихте в мене спомена за нея и аз ви прочетох нейната епитафия”*.

Тази изповед разкрива неправилната позиция на Печорин към света. Тук липсва идеята за личната отговорност на човека пред другите. На Печорин не му минава и през ума, че въпреки натиска на системата и обстоятелствата, човекът е длъжен да се съпротив-

лява и да продължава да се строи. Въпреки оскърблението от света, той би могъл *да не стане* злопаметен, нито завистлив, да не се ожесточи, нито да приеме позицията на омразата. В руската литература човекът никога не може да бъде оправдан от средата и обстоятелствата. Той трябва да помни високите си цели за назначението си в света. Ето защо трагичната беда на Печорин не отменя **личната трагична вина** на Лермонтовия герой, който въпреки “света” не е успял да формулира свой идеал. На Печорин много му е дадено, а комуто много е дадено, много ще се иска от него. Той е приел позицията на принципно отрицание на обществото, на неговите ценности и порядки. С удоволствие развенчава всичко мнимо и фалшиво (достатъчен е примерът с Грушницки). Но поради липса на идеал, Печорин воюва със старите оръжия на същата тази действителност, която не може да понася, и именно това го прави трагичен и уязвим. На Печорин не може да му бъде отречена всякаква липса на цел; целта съществува и това е самопознанието. Но самопознание, лишено от нравственото чувство, лесно се изражда в скепсис, а по-нататък – в цинизъм.

Че Печорин не може да изрече окончателната истина за самия себе си, говори и фактът, че той смята едната половина на душата си (добрата половина) за мъртва. Тази привидно “мъртва” душа у него е жива и именно нейната наличност е причината за Печориновия трагизъм, иначе той не би се измъчвал от грамадните въпроси на собствената си личност и от природата на човека въобще. Печорин не е изгубен за човешкото; целият въпрос е в това, дали ще намери оная ценностна скала, от която да погледне с други очи на себе си и другите; целият въпрос е дали ще успее да смири своята демонична гордост и да победи непомерния си индивидуализъм. Тази добра, втора половина на душата му заявява за себе си в множество от сцените на романа. От една страна, тя е изразител на “природното” начало у Печорин, той неслучайно толкова обича природата и тъй често предпочита да говори за природородовото у човека. Любовта му към Бела и влечението му към “децата на природата” (напр. случаят в “Таман”), илюзията му, че любовта на “дивачката” стои по-високо от любовта на цивилизованата жена, въпреки разочарованието му впоследствие, е ясно указание, че героят на Лермонтов

изпитва тяга и тъга по прекрасното и по изгубената доброта в цивилизования свят. Така не само на сюжетен уривен, но и в психологически план вътре в Печорин се очертава опозицията: **цивилизация-природа**.

От друга страна, тази добра половина от душата му изразява **“романтика” Печорин**, в противоположност на **“реалиста” Печорин**. Само така можем да си обясним граничните ситуации, в които той е готов да заложим живота си, но да постигне друг, по-висш и романтичен смисъл на нещата, въпреки неизбежните в такива случаи разочарования. Печорин и не вярва, и вярва, че може да бъде щастливо опроверган от съдбата и че ще се измъкне от проклятието на Скуката. Тук е причината за неуморната му действеност, както и за поредицата от “експерименти” върху героите в романа. У него първият порив е винаги романтичен; тук заявява за себе си природното, неоскърбеното, тайната надежда за изход от трагизма на положението му. Но постепенно над “романтика” превес взема трезвият реалист, като израз на социалното у Печорин. Да си спомним случая, когато се опитва да догони Вера: конят му пада от умора, Печорин също пада на земята и заплаква “като дете” – по неговия израз. *“И дълго лежах неподвижно, и горчиво плаках, без да се мъча да задържам сълзите и риданията ... всичката ми твърдост, всичкото ми хладнокръвие изчезнаха като дим.”* Това е естественият Печорин. Разсъдъкът временно е замлъкнал, но постепенно заявява за себе си: *“Ако в тази минута би ме видял някой, с презрение би се извил настрана”*. Това вече е “социалният” Печорин, който, колкото и да игнорира мнението на обществото, го носи в себе си и в една или друга степен по него моделира своето поведение. Разсъдъкът постепенно се прониква от цинизъм: *“Всяко зло за добро! Това ново страдание, казано на военен език, направи в мене щастлива диверсия. Да плачеш, е здраве... Върнах се в Кисловодск в пет часа сутринта, хвърлих се на леглото и заспах съня на Наполеон след Ватерло”*. Тази рефлексия след плача е основа на самосъзнанието на една личност, която преодолява своята “наивност” и която отива твърде далеч като самопознание в сравнение с другите.

Двойственото начало в природата му се изразява в това, че той и действа, и се наблюдава едновременно. У него рефлексията и

действието са в неразчленимо единство; дори тук може да се говори за “вътрешно действие” на уровен на вътрешния монолог (“Вътрешно ликувах...”, “Аз вътрешно се усмихнах...” и др.). В “Герой на нашето време” Лермонтов успява да съедини в едно “подробностите на чувствата” със събитията, като с това усилва сюжетно-драматичното начало с философско-психологическата наситеност на всички нива на романа. Той съединява интериоризацията на характера с екстериоризацията му в едно неразчленимо цяло.

* * *

В романа на Лермонтов екзистенцията ни се представя като арена на борба на две несъвместими начала: абсолютния, всеразбиращ и управляващ **Фатум** – от една страна, и самоутвърждаващата се индивидуална **Воля** – от друга. У Печорин представата за свобода придобива волунтаристичен смисъл, а непознаваемото се окачествява като надлична и враждебна на човека предопределеност (съдба). В своя титанизъм Печорин обича съдбата си и в същото време иска да я надмогне. От тази гледна точка взаимоотношенията на героя с другите придобиват смисъл на предизвикателства срещу “картите” на съдбата, усилие за отгатване на отнапред зададения, но непознаваем **Текст на битието**. В еднаква степен Съдбата му принадлежи и не му принадлежи, което означава, че в еднаква степен героят на Лермонтов се осъзнава като свободен и зависим от надредни, надлични сили. Това е основната причина за неговата двойственост в отношението му към хората и света като цяло.

В “експериментите” си към другите Печорин най-ясно демонстрира своята двойственост. С едната част от себе си той е в обстоятелствата; с другата – стои над обстоятелствата в плен на неумолимата си рефлексия. Той и действа, и се самонаблюдава в действията си; той е и **режисьор, и актьор едновременно**. Като актьор таи надежда за изход от драмата на духа; като режисьор той управлява човешките съдби и сам осъзнава, че волно или неволно, се превръща за другите в “герой от петото действие” (deus ex machina) т.е. във възплъщение на самата Съдба. И тук заявява за себе си Печориновият **титанизъм**, който е в основата на неговата самота. Смешението на добро и зло му придава демоничен характер. Героят на Лермонтов си позволява да встъпи в ролята на висш морален

съдия по отношение на другите. Той изнемава от Съдбата провиденциалните ѝ функции. Но никога смъртен няма право да си позволи да бъде съдник от най-висша инстанция на себеподобните си. Тук свръхчовекът иска да измести онова тайнствено нещо, което той усеща, че управлява живота му и което той нарича Съдба. Така в крайно сметка **Играчът** се превръща в **играчка** в ръцете на неведоми сили, които “пишат” Текста на живота му. И тъй, Печорин пише своя дневник, за да се “прочете” (самопостигне), но в същото време нещо надлично, непостижимо и огромно “пише” неумолимия Текст на неумолимо залезния му живот. В своя роман Лермонтов търси тайнствената връзка между избраната личност и един свръхличностен смисъл (Текст) на битието.

Волята на Печорин е основата и средството за **управлението** на тези, които среща по пътя си. Трудно е да се каже, че Печорин се занимава с човекостроителство и че неговите “експерименти” са резултат на високи помисли за нравственото преображение на тези, които имат нещастieto да се срещнат с него. Бела загива; трагично е объркана съдбата на Вера; княжна Мери изживява своето първо и огромно разочарование: нейните последни думи към Печорин са “Мразя ви!”. Тук всеки плаща чрез Печорин – от Грушницки, през Бела и Вера, до княгиня Мери. Но истина е, че всеки от тях, достига до своята истина, кристализирала именно чрез Печорин. На пръв поглед героят на Лермонтов не се стреми да бъде **съд-ба** за никого, но в действителност управлението (манипулацията) на другите в най-висока степен засища гордостта на Печорин. Страданиято, което той им донася, му носи наслада. Тази наслада да измъчва другите, е своеобразна замяна на щастието. И тук е коренът на Печориновия **демонизъм**, в който е налице **смешение и единство на доброто и злото**. Непомерната гордост на Печорин е демонична; всъщност всяка гордост е сатанинска в основата си, защото изнемава божественото правораздаване и милосърдие към човека. Ако Лермонтовият Демон (от едноименната поема) дири нравствено преображение и съюз с небесата (възвръщане на изгубения рай), Печорин е изгубил небесата и не ги носи в душата си. Неговият демонизъм е рожба на стремеж за абсолютна свобода на волята и най-вече – свобода от морални задължения пред другите. Тук е затаена казуистиката на мисълта да се разруши и пресъздаде света според собствената

свободна воля. В основата на тази демонична мисъл е “оскърбеното добро”, което сега си отмъщава с “високото зло”, т.е. със стократното зло и разрушение. Демоничното у Печорин води до едноличен съд над другите и експеримент с техните идеали и цели. Но това ожесточение срещу небесата носи страдание не само за другите, но и за самия Печорин. Очевидно е, че Лермонтов съхранява ореол над Печориновия демонизъм. Причината трябва да се търси в това, че като наврежда на другите, Печорин най-много наврежда на себе си и че като съди другите, той най-сурово съди себе си. Това, което ни примирява с Печорин и неговата драма, е, че той сам на себе си не дава прошка и успокоение. И тук е основанието за нашето опрощение, защото, както ни казва Лермонтов, “ние винаги прощаваме онова, което добре разбираме”. Защото това ожесточение на Печорин срещу небесата носи страдание не само за другите, но най-вече за самия него. Той не може да обича, но иска да бъде обичан и Вера, която най-близо стои до неговата драма, ясно чувства този негов почти несъзнателен стремеж да бъде избран и обичан от някого. Затова с такава яснота на душата той се връща към “най-хубавите години” на своята младост и към последвалите ги години на съмнения на невинността и раждането на самотата и скепсиса. В този поход към **идентификация с демоничното** Печорин се самоизяжда, т.е. – саморазрушава.

Идеята за съдбата в романа на Лермонтов е многомерна. Писателят признава властта на ирационалната свръхсила, но от друга страна той ни казва, че тази надлична сила не може и не бива да парализира волята на човека за утвърждаване в света. Съдбата в романа на Лермонтов е сила равнодушна – еднакво възмездяваща и даряваща. От което следва, че човекът не е играчка в ръцете на слепи сили и че в неговите ръце е свободата да разполага със себе си, като в същото време не забравя, че битието в дълбоката си същност е нещо непознаваемо и следователно трябва да се предполага наличието на някакъв “надреден” текст, който смъртните не могат да прочетат. Тук е коренът на конфликта между индивидуалното и световното начало. В “Герой на нашето време” битието е Текст, който може да се “прочете” (преживее), но може и да се поправи, независимо от неговата предзададеност от Съдбата – автор на Текста.

Печориновият волунтаризъм ни убеждава, че човекът е свободен в такава степен, в каквата може да се откаже от себе си, т.е. да се самопреодолее. Затова на въпроса: свободен ли е Печорин? не може да се даде еднозначен отговор. Героят на Лермонтов се смята за избранник на Провидението, той приема съдбата си; в това е коренът на неговия достоен за възхищение стоицизъм и този тип поведение излъчва сила и ни изпълва с възхищение. Печорин обича съдбата си, но той не узнава другия, по-висш смисъл на съществуването – **съдбата да обичаш** (*fatum amoris*).

Съдбата на Печорин е да скучае и да чака каретата за Персия (т.е. за никъде). Печорин има волята да остане в живота и да се държи за него, но той няма път към Смисъла. Затова той е прозвяващият се и чакащ каретата **Пътник за никъде**. У него е силна потребността да живее въпреки всичко, но несъзнавано Печорин “знае”, че живее за **Нищото**. Персия е Нищото, т.е. – Смъртта. Защото не можеш да пожелаеш живота, ако не си пожелал неговия Смисъл...

* * *

Трябва да се прави разграничение между **двойственост и двойничество**. Дотук ставаше дума за двойствеността на Печорин. Но в романа на Лермонтов има героини-ипостаси, т.е. изразители на една или друга страна на Печориновата личност, както при женските персонажи (архетип *anima*), тъй и при героите мъже (архетипа на *animus*). Романът на Лермонтов впечатлява със своята огледалност и всички огледала (двойници) са фиксирани в една точка – личността на Печорин. Той е Загадката, която трябва да се разгадае. Разгадаването е многостепенно: то е и външно (всички искат да разберат кой е Печорин), и вътрешно (героят води своя дневник-изповед, в който дири себе си и смисъла на съществуването си). Тук Истината добива смисъл на най-висше битие и сменя в себе си **единството на добро и зло**.

От гледна точка на опозицията: цивилизация – природа е ясно, че Бела изразява природното начало у Печорин, а Вера и княгиня Ме-ри – социалното начало. От друга страна, ако чрез Бела и княгиня Мери ние опознаваме “външния Печорин”, то чрез Вера – надарена с висша женска интуиция и класическа женственост, достигаме най-близо до “вътрешния Печорин”. Затова той пред Вера не може да

играе така, както го прави пред другите две жени. Чрез Грушницки ние притежаваме още една външна гледна точка в плана на оценката. Тук трябва да поставим и добрия Максим Максимич – лишен от самосъзнание и все пак несъзнателно драматичен, чрез който за първи път и твърде настоятелно се вглеждаме в загадъчния Печорин.

Определени *ипостаси-двойници* на Печорин в романа са Грушницки, доктор Вернер и сърбинът Вулич. Тяхното двойничество има темпорален и естетико-философски смисъл. Очевидно е, че Грушницки е огледало на Печориновата младост и на предишните му илюзии. Затова той така сурово се разправя с Грушницки, като че ли се саморазправя с илюзиите на романтично-сентименталната младост, която за него е вече ненавистна. Много по-близо до Печорин е доктор Вернер – неговият философски двойник. Поставени един до друг, Печорин и Вернер ни напомнят двойката Фауст и Мефистофел. Вернер е чистата рефлексия, той е престанал да се надява, докато Печорин, въпреки горчивините от живота, все още чрез действието продължава да таи надежда за изход.

Ако Грушницки е **миналото** на Печорин, а доктор Вернер – **настоящото**, то Вулич е неговото **бъдеще**. В руската рулетка на Вулич е вече проигран смисълът на живота. Вулич най-силно разкрива корените на Печориновата трагедия – обезценяването на висшите ценности на живота и превръщането на самия живот в игра и смешна забава. У Вулич човекът е изместен от Играча, който предизвиква самата Съдба: барабанът е завъртян, куршумът е един, картите са раздадени – думата вече има непостижимата Фортуна. Вулич – това е напълно лишеният от илюзии Печорин; Вулич е самата Персия – неизбежната гибел. Странничеството, скиталчеството в света, все някъде трябва да свърши. Това скиталчество в участта на Печорин не е израз на някаква надлична присъда, а на доброволно избрана горда и свободна волеизява. “Изгнаничеството от света” тук е форма на свобода, по-ценна от живота, смъртта и безсмъртието. Така чрез участта на Печорин разбираме, че животът на човека е всъщност едно кратко земно изгнание.

* * *

“Герой на нашето време” е решителен принос на руската литература в постигането на противоречиво-цялостната структура на

човешката личност. В същото време това е и първият философско-психологичен роман в проза на тази литература. Ако Пушкиновиият психологизъм се определя като пластичен, то у Лермонтов можем да говорим за **аналитичен психологизъм**. В решаване на загадката на човешката душа, Лермонтов върви от простото към сложното, от външното ("Бела", Максим Максимич") към вътрешното, което е самоанализът на самия герой ("Таман", Княгиня Мери" и "Фаталист").

"Герой на нашето време" си е спечелил славата на най-загадъчният роман на руската литература. Централната фигура загадка тук е, разбира се, Григорий Александрович Печорин. Във всяка една от повестите Печорин идва от някъде, застава на определена време-пространствена площадка и заминава някъде. Всички герои в романа са вперили поглед в него и искат да го разгадаят. Но колкото повече се приближават към него, толкова повече той им се изплъзва и се превръща в енигма. Същото става и с читателя, който иска да разбере личността на Печорин. Тук загадката е многостепенна, защото и самият Печорин, който води своя дневник (вътрешен монолог), напънга всички сили на духа си да се самопостигне и въпреки това остава непонятен ("неразчетен") за самия себе си. И тъй, в романа на Лермонтов е налице **принципиална незавършеност на личността**, която е в търсене на самата себе си пред огромните въпроси на битието.

Всичко това прави романа на Лермонтов **стереоскопичен** и тази стереоскопичност е породена от факта на двойственост и двойничество, от полиперсоналността на Печорин в множество мъжки и женски ипостаси. С идеята за полиперсоналността на човешката природа Лермонтов прави грамадно откритие в руската литература; той задава принципите на полифоничното мислене на Достоевски, както и това, което по-късно ще бъде определено като "диалектика на човешката душа" у Толстой.

В романа на Лермонтов е налице **несъответствие между фабула и сюжет** и това е другата причина за загъдъчността на творбата като цяло. Романът на Лермонтов се състои от шест части в следния порядък: "Бела", "Максим Максимич", "Предисловие към дневника на Печорин", "Таман", "Княгиня Мери" и "Фаталист". Докато фабулата върви в реда: "Таман" (Печорин е с назначение в

действащата армия в Кавказ), “Княгиня Мери” (Печорин е участвал в сраженията, бил е ранен и му е разрешено да се лекува в Кисловодск, където той участва в дуел с Грушнишки, и понеже дуелите са забранени по това време, е наказан с преместване в друга крепост, т.е. именно сега той попада при Максим Максимич). Действието в “Княгиня Мери” е през лятото. През зимата, вече в крепостта при Максим Максимич, Печорин за две седмици пребивава в една руска станица и става свидетел на историята с Вулич (“Фаталист”). През пролетта похищава Бела (“Бела”). Минават три години, през които Печорин е в Петербург. След което го виждаме на път за Персия, където авторът – пътуващ офицер, го вижда за първи път и има възможност да нарисува неговия портрет (“Максим Максимич”) и накрая разбираме, че той е починал в Персия (“Предисловие към дневника на Печорин”).

Защо Лермонтов размества “частите” от живота на Печорин и какво постига с това? Авторът върви от простото към сложното – от пластичното към аналитичното в постигането на своя герой. Читателят изминава пътя от “Външния” към “вътрешния” Печорин. Казано по друг начин, Лермонтов върви от пластичния психологизъм на великия си предходник – Пушкин, към аналитичния психологизъм на своята творба и на грамадното си откритие като творец. С други думи, той извършва преход **от видимостта към същността**, от външната гледна точка на другите за Печорин към дневника на самопознанието и замосьзнанието. От друга страна, като подрежда по този начин частите от житейския път на Печорин, Лермонтов, завършвайки с “Фаталист”, определено поставя **проблема за свободата** и съдбата на човека, като не ни дава окончателно решение: за него Съдбата, която се предполага, е Текст, който може да бъде не само “прочетен”, но и “поправен”. С две думи: каквото и да е написано за човека на небесата, същият този човек е в правото си да отстоява и строи свободно самия себе си в съответствие със земния закон. Гордият скиталец Печорин е свободен в предизвикателството си срещу Съдбата. Но в същото време върху неговия живот стои **Подписът** на същата тази тайнствена, непостижима, непреодолима Съдба.